

Л. С. Коржова

ПРО СТУПІНЬ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ ДО ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ З ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕМАТИКИ

В статті аналізується состояние готовности студентов высшей школы к проведению педагогических исследований, обосновываются причины низкого её уровня и необходимость конкретных мер по обеспечению динамики этого сложного личностного образования в

позитивную сторону.

The readiness state of higher educational establishments' students for conducting pedagogical investigations is analyzed; the reasons of its low level and the necessity of definite measures to provide positive dynamic development of this complex personal formation are grounded in this article.

На сьогоднішні можна говорити про неповне використання резервів вищої школи у підготовці майбутніх педагогів до проведення педагогічних досліджень. Недостатній рівень готовності до творчої діяльності пояснює наявність у вузівському процесі протиріччя між вимогами особистісно-орієнтованої освіти та реальними професійними можливостями студентів у сфері дослідницької діяльності.

Складність і багатоплановість сучасної вчительської праці наполегливо вимагають того, щоб у особистісному її вимірі більше уваги приділялося створенню умов для індивідуального розвитку, формуванню професійної компетентності, прояву творчого потенціалу кожного студента, який обрав фах педагога.

Оскільки в динаміці соціальних змін перше місце займає здатність спеціаліста нестандартно вирішувати професійні завдання, формування „творчості”, готовності до дослідницької діяльності стає зобов'язаною необхідністю.

Вдале вирішення завдань із підготовки випускників до творчої праці, що стоять перед вищою школою, поєднано з діагностикою рівня готовності студентів до дослідної роботи. Ми виходили з того, що реалізація наукового потенціалу для кожного студента визначається конкретним обсягом та рівнем розвитку його готовності до дослідної роботи з педагогічної тематики. Формування цього складного особистісного утворення як характеристики творчого потенціалу особистості вчителя неможливе без визначення її вихідного стану, виявлення підстав, що пояснюють низький або недостатньо високий рівень її наявності в студентів вищої педагогічної школи.

Проблема готовності до різноманітних аспектів педагогічної діяльності завжди була в центрі уваги багатьох дослідників. Аналіз наукової літератури свідчить про те, що власне поняття „готовність” трактувалось авторами далеко не однозначно, як установка (Д.Н.Узнадзе), сукупність здібностей (Б.Г.Ананьєв, С.Л.Рубинштейн), інтегральна якість (В.І.Боднар, К.К. Платонов, О.Г.Мороз), складне особистісне утворення (Л.В.Кондрашова), синтез властивостей особистості, зумовлений стійкими особливостями людини (Л.М.Карамушка, Л.А.Машкіна, П.О.Рудик, Р.П.Сеульський, Г.М.Хромова).

Але всі автори однакові в тому, що творчість вчителя може проявлятися в різноманітних сферах діяльності, усі її види передбачають наявність дослідницького підходу до особистості, певного рівня готовності

до нестандартного вирішення професійних завдань.

Об'єктом нашої уваги виступає готовність студентів до проведення дослідження з педагогічної тематики, предметом – рівні її сформованості.

Під готовністю студентів до проведення педагогічних досліджень ми розуміємо динамічне, структурно-рівневе, інтегроване особистісне утворення, яке містить стійке прагнення до науково-дослідної роботи, наявність спеціальних знань і вмінь, що забезпечують високу ефективність організації педагогічного наукового пошуку. Процес формування готовності визначається як система послідовних педагогічних впливів на мотиваційно-вольову, інтелектуально-змістову і процесуально-діяльнісну сфери студента, спрямованих на розвиток його наукового потенціалу.

Мета даної статті полягає в детальному аналізі стану готовності студентів педагогічних університетів до дослідницької діяльності з педагогічних проблем, виявленні підстав низького рівня сформованості цього складного особистісного утворення, яке виступає показником професіоналізму сучасного вчителя, та обґрунтуванні умов, що сприяють їх усуненню й забезпеченню динаміки рівня готовності в позитивному напрямку.

Для досягнення поставленої мети ми спробували визначити головні показники цього особистісного утворення. Аналіз наукової літератури дозволяє говорити про наявність різноманітних підходів до визначення переліку показників та критеріїв готовності до дослідної роботи.

У працях О.А. Абдулліної, В.І. Андрєєва, К.М. Петровської, Л.М. Попова, В.О. Сластьоніна серед критеріїв готовності до педагогічної діяльності називаються: творчі задатки, знання, уміння й навички; наявність потреб у дослідницькій діяльності, що проявляється в мотивах, спонуканнях, інтересах; діяльність за ступенем самостійності, інтенсивності, продуктивності, організаційності.

Дійсно, можливо володіти необхідними здібностями, перетворювальними знаннями й уміннями, але ніколи ними не користуватись за відсутності бажання й потреби в цьому. Професійний потенціал реалізується в залежності від характеру діяльності суб'єкта, його цільових установок, а також впливу комплексу факторів і ступеня розвиненості його вдосконалюючих можливостей.

Відомо, що в будь-якій діяльності необхідний своєрідний погляд на власні думки, ідеї й результати їх реалізації. У психології це трактується як рефлексія. Йдеться про принцип людського мислення, що спрямовує його на осмислення й усвідомлення особистісних форм і передумов, на критичний аналіз самого знання, його змісту і методів пізнання (5, 579), в тому числі і самопізнання особистості. У нашому випадку мається на увазі оцінка особистої діяльності в рамках виконання конкретної теми або наукової проблеми.

С.І. Архангельский, Б.Г. Анапьев, А. Маслоу, К.К. Платонов, С.Л. Рубинштейн, О.К. Тихомиров серед показників готовності вирізняють потребу у дослідницькій діяльності. Потребу вони розглядають як фундаментальну якість особистості, яка визначає її активність, спрямованість, ставлення до дійсності, до роботи.

К.А. Абульханова-Славська, Л.І. Божович, Б.М. Тешлов, Г.І. Щукіна доповнюють перелік показників готовності до професійної діяльності мотивом. Доцільно, на наш погляд, усі мотиви поділити на зовнішні, які лежать поза дослідницькою діяльністю (оцінка, осмислення обов'язку, бажання уникати неприємностей), і внутрішні мотиви, що виникають в процесі дослідницької діяльності (задоволення від процесу вирішення, інтерес до змісту предмета, потяг долати труднощі, престиж). Крім того, ми враховуємо те, що в умовах особистісно-орієнтованої освіти особливої уваги набуває процес формування особистості самого студента як майбутнього професіонала. Стимулом тут виступають внутрішні переживання, цілі, інтереси, потреби студента, які слугують збудниками до наукової роботи як однієї з умов професійного становлення, де дослідницька діяльність є засобом самореалізації і саморозвитку майбутнього вчителя.

Важливою характеристикою готовності студентів до наукової роботи І.П. Раченко вважав дослідницькі вміння, які визначаються мірою ускладнення творчого процесу, – це професійне становлення, стихійне самовдосконалення, планомірна раціоналізація, оптимізація процесу і результатів праці, рівень наукової організації або дослідницький рівень (4).

Л.С.Виготський, В.О.Сухомлинський, К.Д.Ушинський зазначали, що однією з найважливіших особистісних і професійних рис учителя є прагнення до самовдосконалення, самореалізації свого “Я” в творчій педагогічній діяльності.

У межах нашого дослідження до складу головних показників готовності студентів до дослідницької діяльності віднесені: потреби в дослідницькій діяльності, дослідницькі знання й уміння, пізнавальний інтерес, творча активність та продуктивність педагогічного дослідження.

Одним із найважливіших показників готовності виступають мотиви й потреби, що характеризують ставлення студентів до науково-дослідної роботи. Враховуючи вищезазначене, визначення домінуючих мотивів участі студентів педагогічних ВНЗ у виконанні науково-дослідної діяльності здійснювалось шляхом опитування 150 студентів 1-5^х курсів. На підставі отриманих даних був складений перелік мотивів, які найчастіше зустрічаються, з наступним їх ранжуванням за ступенем важливості. Опрацювання й аналіз отриманих результатів, а також матеріалів анкетування показали, що зовнішні мотиви, як правило, переважають на 1-3^х курсах навчання, а на 4-5^х домінують внутрішні мотиви (див. табл. 1).

Внутрішні мотиви визначають особистісне, емоційне переживання

пізнавальної потреби студентів. Вони, перш за все, лежать в основі пізнавального інтересу особистості, який, як уже наголошувалось, може бути сформований на різних рівнях. Вищий рівень пізнавального інтересу дає змогу говорити про наявність пізнавальної потреби. Студенти з низьким рівнем пізнавального інтересу виказують увагу до конкретних фактів і знань, віддають перевагу діям за зразком, не вникають у суть явищ і процесів.

Для середнього рівня характерна наявність пізнавального інтересу до встановлення причинно-наслідкового зв'язку, залежності, бажання самостійно встановити їх, прагнення до накопичення інформаційного багажу. Йде активне засвоєння дослідницьких умінь, ознайомлення з серйозними педагогічними проблемами, потяг до самостійної творчої діяльності.

Стисло кажучи, низький рівень розвитку пізнавального інтересу ґрунтується на емоційній, нестійкій увазі до предмету діяльності; для середнього характерна наявність інтересу до явища, яке має значення для студента; на вищому – зацікавленість породжує особистісне позитивне відношення, отримує сенс.

Таблиця 1

Домінування мотивів участі студентів у дослідницькій діяльності¹

Домінування мотивів	Зовнішні мотиви (%)	Внутрішні мотиви (%)	Немає вираженого домінування (%)
Етапи підготовки			
Інформаційно-дослідницький	70	10	20
Організаційно-дослідницький	45	28	27
Науково-дослідницький	33	50	17

Отже, одним з головних критеріїв рівня підготовки до проведення педагогічних досліджень у майбутній діяльності є сформованість пізнавального інтересу студентів до дослідної роботи.

У структурі формування професіонала одним з провідних критеріїв є знання. При цьому ступінь професійної невдоволеності в значній мірі залежить від рівня дослідницьких знань учителя, пошуку істини, оволодіння новими знаннями.

На жаль, оволодіння методологією і методикою наукового пізнання в практиці роботи багатьох педагогічних ВНЗ не визначена як окремий предмет. Освоєння її здійснюється несистемно, епізодично і, як правило,

¹ Таблиця розрахована на підставі матеріалів опитування студентів Криворізького та Херсонського державних педагогічних університетів.

в процесі вивчення окремих дисциплін. Багато студентів намагаються самостійно систематизувати отримані ними знання, використати їх у процесі підготовки доповіді, реферату, курсової або дипломної роботи. З метою виявлення обсягу знань студентів, про категоріальний апарат, процес і компоненти наукового дослідження було опитано 368 студентів. З них 146 – студенти 1-2^х, 142 – 3^х та 80 – 5^х курсів.

Обробка й аналіз отриманих результатів дають змогу стверджувати, що студенти 1-2^х курсів у своїй більшості не володіють методиками пошуку й обробки наукової інформації, не орієнтуються в структурі та змісті наукових робіт. Студенти 3-4^х курсів не спроможні повною мірою реалізувати методи та прийоми дослідницького характеру, в них “кульгає” логіка викладення наукових результатів. Навіть студенти-випускники відчувають дефіцит знань методологічного характеру, мають проблеми з виконанням дипломних проєктів та літературним їх оформленням.

Отже, наявність недостатнього обсягу дослідницьких знань у частини випускників є підставою того, що молоді педагоги часто не в змозі проаналізувати інформацію, виконати на її основі нові побудови, встановити логічний зв'язок знань у залежності від поставленої мети, представити їх у вигляді системи, розібратися в структурі і змісті інноваційних технологій та педагогічних теорій.

Використовуючи вищезазначені показники в результаті вивчення відповідних літературних джерел, ми отримали такі результати щодо рівнів сформованості дослідницьких знань студентів:

- на низькому рівні студент не володіє знаннями про прийоми пошуку та обробки наукової інформації, про основи наукових досліджень, структуру та зміст наукових робіт;
- на середньому – студент спроможний здійснити пошук необхідної інформації, однак не володіє достатніми знаннями, які стосуються обробки та фіксації матеріалу, має фрагментарні відомості про методологію наукових досліджень, може виділити структуру та визначити зміст деяких видів наукових робіт;
- на високому рівні в студента не виникає ускладнень під час пошуку необхідної інформації та її обробки. Наукові роботи виконуються на необхідному теоретичному рівні у відповідності з вимогами до таких наукових досліджень.

Зі сказаного логічно випливає, що знання методології та методики педагогічного дослідження, іншими словами, – оволодіння дослідницькими знаннями – треба вважати одним з необхідних компонентів та критеріїв підготовленості майбутнього вчителя до професійної творчої діяльності.

Зрозуміло, що засвоєні теоретичні знання без уміння їх практичного

застосування не стали досягненням особистості. Одержані матеріали аналізу рівнів сформованості дослідницьких умінь, які визначались нами на кожному етапі професійної підготовки майбутніх учителів за допомогою анкетного опитування і тестування, знайшли відображення в таблиці 2.

Аналіз отриманих результатів, їх розподіл за сформованістю дослідницьких умінь свідчать про те, що більшість студентів на першому етапі мають низький (60,1%) і середній (29,4%) рівні. На другому етапі ці показники значно відрізняються: 39,1% – нижчий рівень, 30,85% – середній і 30,1% – вищий. Для третього – науково-дослідницького етапу – характерним є те, що всупереч очікуваному, питома вага студентів на всіх рівнях фактично залишається незмінною.

Виявлено, що студенти з низьким рівнем сформованості умінь стикаються зі значними труднощами під час організації й здійснення досліджень, пошуку необхідного інформаційного забезпечення; з'являються проблеми з оформленням матеріалів досліджень. Студентам середнього рівня сформованості дослідницьких умінь притаманні деякі труднощі під час організації і виконання інтелектуальних операцій; вони вміють планувати дослідницьку діяльність, вільно визначають спосіб досягнення поставлених цілей дослідження. При високому рівні дослідницьких умінь студенти практично не зустрічаються ні з якими труднощами в процесі виконання науково-дослідної роботи.

Таблиця 2

Розподіл студентів за рівнями сформованості професійно-дослідницьких умінь

Рівні сформованості	Низький		Середній		Високий		Кількість опитаних студентів	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Інформаційно-дослідницький	92	60,1	45	29,4	16	10,5	153	41,1
Організаційно-дослідницький	52	39,1	41	30,8	40	30,1	133	35,6
Науково-дослідницький	31	35,6	28	32,2	28	32,2	87	23,3

Необхідно наголосити, що, на жаль, рівень сформованості дослідницьких умінь у випускників педагогічних університетів в цілому недостатній, що, безумовно, негативно впливає на рівень їхньої готовності до проведення педагогічних досліджень.

Отримані результати показали, що система професійної підготовки майбутнього вчителя початкових класів не орієнтована на підготовку його до науково-дослідної роботи. Усталена практика вищої школи зберігає орієнтацію на знання, асоціативну парадигму навчання, спрямовану на формування "середнього", "безособистісного" педагога, здатного лише до репродуктивної діяльності. Це є однією з підстав протиріч між вимогами, що ставляться до особистості та діяльності вчителя, і рівнем готовності випускників педагогічного ВНЗ до виконання своїх професійних функцій; типовою системою підготовки вчителів і індивідуально-творчим характером професійної педагогічної діяльності; неповторністю потенційних можливостей кожної особистості і серійним функціональним підходом до її розвитку і становленню, не орієнтованим на самостійну пошукову роботу; сучасним науковим особистісно-діяльнісним підходом до формування навичок самореалізації й самовдосконалення особистості і реальним станом їх здійснення в процесі підготовки майбутніх учителів.

Крім того, накопиченню досвіду дослідної роботи перешкоджає недостатня інформованість студентів про організацію і зміст НДР у педагогічному ВНЗ, незначний обсяг знань теорії методології наукових досліджень; низький рівень дослідницьких умінь і слабка наступність видів наукових досліджень; відсутність системи ефективних засобів заохочення студентів до пошукової діяльності.

Перевага низького рівня готовності студентів до дослідної роботи з педагогічної тематики актуалізує необхідність конкретних заходів щодо формування особистості інноваційного типу в процесі професійно-педагогічної підготовки майбутніх педагогів. Одним з важливих завдань стає вирішення питання про засоби формування внутрішньої мотивації, тобто переведення зовнішньої необхідності пошуку невідомого у внутрішню потребу, що є можливим, якщо педагогічна проблема, яку розв'язує студент, є для нього суб'єктивно цікавою й практично корисною.

Під час організації дослідної роботи важливими є особистісні досягнення, що потребують розширення сфер навчально-дослідницької діяльності з метою розвитку в майбутніх педагогів здатності бачити проблему, моделювати педагогічний експеримент, знаходити альтернативні засоби розв'язання дослідницької ситуації. Усе це дозволить студентам оволодіти методами наукового пізнання, сформувати риси творчої особистості, придбати навички наукової роботи, усвідомити творчу природу педагогічної праці.

Необхідно забезпечити інтеграцію навчальної та науково-дослідницької діяльності. Результативність цієї інтеграції можлива за таких умов:

- створення атмосфери пошуку, творчості, що орієнтує студентів на нестандартне розв'язання педагогічних проблем;
- розвиток настанови на творчу педагогічну працю, перетворення узагальненого досвіду на внутрішній мотив, що спонукає студента до науково-дослідної роботи;
- організація дослідницької діяльності з педагогічної проблематики та залучення майбутніх педагогів до її різноманітних сфер;
- підтримка та стимулювання творчості, значущих ініціатив студентів;
- рефлексивність, що забезпечує результативність пошукової діяльності;
- осмислення, узагальнення та розповсюдження результатів особистої наукової діяльності та передового педагогічного досвіду інших.

Таким чином, аналіз стану проблеми в практиці вищої школи підтвердив необхідність практичних заходів щодо формування готовності майбутніх педагогів до проведення досліджень з педагогічної проблематики, забезпечення стійкої динаміки від низького до достатнього й високого рівнів цього складного особистісного утворення, без сформованості якого творча педагогічна праця є неможливою.

Література:

1. Боднар В.І. Дидактичне забезпечення управління процесом навчання// Освіта і управління. – 1997. - № 2.
2. Кан-Калик В. А., Никандров Н. Д. Педагогическое творчество. – М.: Педагогика, 1990.
3. Мороз О.Г., Сластьонін В.О., Філіпченко Н.І. Підготовка майбутнього вчителя: зміст та організація. – К.: Освіта, 1997.
4. Раченко И.П. Нот учителя. – М.: Просвещение, 1982.
5. Философский энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1983.

(Footnotes)